

गोड निबंध

(तीन भाग एकत्र)

साने गुरुजी

रिया पब्लिकेशन्स

गोड निबंध (भाग- १, २, ३) : साने गुरुजी

प्रकाशक

रिया पब्लिकेशन्स
२५०, ब-३०, शीतल बंगला,
नागाळा पार्क, कोल्हापूर.
मोबा. : ९४२२४२१५०२

अक्षरजुळणी

रावजी देसाई

मुखपृष्ठ

चित्रमित्र पब्लिसिटी, कोल्हापूर.

मुद्रक

श्री ज्योतिर्लिंग ऑफसेट, कोल्हापूर.

द्वितीय आवृत्ती

मार्च, २०१२

किंमत

रुपये ४८०/-

© सदर पुस्तकातील मजकुराचा हक्क मुक्त आहे; परंतु या पुस्तकातील मांडणी, मुखपृष्ठ किंवा एकंदरीत रचना यांची नक्कल करता येणार नाही, तसेच ट्रेसिंग किंवा निगेटिव्हच्या साहाय्याने छापताही येणार नाही. तसे आढळल्यास कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल, याची नोंद घ्यावी.

अनुक्रमणिका

○ गोड निबंध- भाग पहिला	५
○ गोड निबंध- भाग दुसरा	१७७
○ गोड निबंध- भाग तिसरा	३३५

♦♦

गोड निबंध

भाग पहिला

प्रस्तावना

राष्ट्रीय सप्ताहाचा आजचा पहिला दिवस. आज हिंदुस्थानभर प्रभातकाळी सर्वत्र प्रभातफेऱ्या निघाल्या असतील. स्वातंत्र्याच्या गीतांनी उगवणाऱ्या सूर्याचे स्वागत केले असेल. आज हिंदुस्थानच्या वातावरणात राष्ट्रप्रेम भरून राहिले असेल. स्वातंत्र्याची उत्कटता तीव्रतेने भासू लागली असेल. आजचा स्फूर्ती देणारा दिवस आहे. अशा या पवित्र व तेजस्वी दिवशी हे नवीन साप्ताहिक मी सुरू करित आहे.

१९३१ साली गांधी-आयर्विन करारामुळे सुटल्यापासून खानदेशामध्ये एखादे साप्ताहिक चालवावे असे माझ्या मित्रांजवळ मी शतदा बोललो असेन. अनेक वेळा चर्चा होत. आमचे वादविवाद होत. परंतु प्रत्यक्ष सृष्टीत काहीच येत नसे. मध्यंतरी धुळे येथे निघणाऱ्या 'भारत' पत्रात मी कधी थोडे लिहित असे. परंतु मी संपूर्णपणे स्वतंत्रच असणे श्रेयस्कर असे मला हळूहळू वाटू लागले. वर्तमानपत्र सुरू केले पाहिजे ही भावना एखादे वेळेस माझ्या मनात इतकी तीव्र होईल, की मी रात्रभर बसून साप्ताहिक लिहून काढित असे व उषःकाळी स्वतःच्याच हृदयाशी ते धरून बसत असे!

संयुक्त खानदेशमध्ये गेला महिना कामगारांचा झगडा चालला आहे. परंतु या झगड्याची वाच्यता इतर वर्तमानपत्रांत फारशी दिसत नाही. पगार न घेता हजारो कामगार पोट बांधून शांतपणे कामे करित होते. परंतु त्याची दाद-फिर्याद फारशी कोठे आली नाही; कामगारांची बाजू तेजस्वीपणे कोणी मांडली नाही. काँग्रेसची प्रतिष्ठा खानदेशात धोक्यात आहे असे रणशिंग कोणी फुंकले नाही. ही वस्तुस्थिती पाहून मनातल्या मनात मी जळफळत होतो. त्या जळफळीतूनच हे 'काँग्रेस' साप्ताहिक बाहेर येत आहे.

प्रत्येक जिल्ह्याला राष्ट्रीय विचारांचे एक तरी साप्ताहिक आहेच आहे. हा पूर्व खानदेश जिल्हाच दुर्दैवी होता. सर्व जिल्ह्यांत हा जिल्हा मोठा. अकरा तालुके व दोन

पेटे एवढा याचा विस्तार. एवढ्या जिल्ह्याला एकही सच्चे राष्ट्रीय पत्र नसावे ही दुःखाची गोष्ट होती. काँग्रेसला संपूर्णपणे वाढविणारे पत्र पूर्व खानदेशात नाही याची प्रखर जाणीव मला कित्येक वर्षांपासून आहे. ही उणीव अंशतः भरून काढावी म्हणून मी आज नम्रपणे परंतु निश्चयाने उभा राहिलो आहे. हे पत्र मी एकदम सुरू करित आहे. कोणाला विचारले नाही, पुसले नाही. कारण विचारपूस करू लागेन तर आज सात वर्षे बसावे लागले तसे आणखी दहा वर्षे स्वस्थ बसावे लागेल. आता चर्चा न करिता अर्चा सुरू झाली पाहिजे असे मनात आले. माझ्या मनाच्या समाधानासाठी मी आरंभ करण्याचे ठरविले आणि हा अंक बाहेर पडत आहे.

मजजवळ पैसा अडका नाही. दुसरा अंक कसा निघेल याची मला विवंचना आहे. परंतु मी आरंभ करित आहे. मी माझे हे पत्रक भिक्षेवर चालविणार आहे. जी तूट येत जाईल ती भिक्षेतून शक्य तो भरून काढावयाची. भिक्षेवर चालणारे हे पहिले पत्र आहे. या पत्राला इतर कोणाचा न मिळाला तरी समर्थाचा तरी थोर आशीर्वाद मला मिळाल्याशिवाय राहणार नाही. मी व माझे मित्र निरनिराळ्या ठिकाणी झोळ्या फिरवू व हे पत्र चालवू. भिक्षेकऱ्यांचे पत्र मरत नसते. कारण त्याला अनंत हातांचा नारायण देत असतो.

परंतु खानदेशातील राष्ट्रप्रेम या 'काँग्रेस' पत्राला भिक्षा मागावयास लावणार नाही अशी मला श्रद्धा आहे. खानदेशातील सहानुभूतीचे झरे या पत्राचे पोषण करतील. शेकडो बालगोपाळ या पत्राचा आपलेपणाने सर्वत्र प्रचार करतील. खानदेशात का माझे शंभर मित्र नाहीत की जे वीस वीस वर्गणीदार या पत्रकाला मिळवून देणार नाहीत? माझे मित्र म्हणजे काँग्रेसचे मित्र. माझ्या मैत्रीचा दुसरा अर्थ नाही.

राष्ट्रीय सप्ताहाच्या पहिल्या मंगल दिवशी हा पहिला अंक जन्म घेत आहे. या एकाच गोष्टीवरून या पत्राचे धोरण कळून येईल. राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे काय? त्याचा इतिहास अन्यत्र दिला आहे. राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे पंजाबातील जालियनवाला बागेतील शेकडो हुतात्म्यांचे स्मरण. राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे स्वातंत्र्यासाठी सर्वस्व अर्पावे लागते याची प्रखर आठवण. राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे स्वातंत्र्याच्या सर्व साधनांची पूजा व प्रचार. ज्या ज्या योगे राष्ट्राचे बळ वाढेल त्या सर्व गोष्टी करू पाहणे म्हणजे राष्ट्रीय आठवडा. राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे त्याग, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे खादी, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे हिंदू-मुस्लीम ऐक्य, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे हरिजन सेवा, राष्ट्रीय सप्ताह

म्हणजे दारुबंदी, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे विचार-प्रचार, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे निर्भयता, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे जातिभेदांचा अंत, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे खेड्यांची सेवा, कामगार किसानांची सेवा, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे साक्षरता प्रसार, स्वच्छता प्रसार, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे संघटना, स्वयंसेवक दले वाढविणे, वानरसेना वाढवणे, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे काँग्रेसचे लाखो सभासद करणे, झेंडा गावोगाव फडकविणे, राष्ट्रीय सप्ताह म्हणजे प्रभात फेऱ्या, पोवाडे, गाणी यांची मंगल दंगल, थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे राष्ट्रांत उत्पन्न झालेल्या शेकडो स्वातंत्र्यपोषक व स्वातंत्र्यसाधक अशा सेवासाधनांचा उत्कटपणे निरलस प्रचार व आचार. जे साप्ताहिक राष्ट्रीय सप्ताहाच्या आरंभी निघत आहे ते राष्ट्रोद्धारकारक सर्व सेवासाधनांना सतत उचलून धरील, या सर्व गोष्टींचा सर्वत्र प्रचार व्हावा म्हणून धडपड करील.

या पत्रात जी विशाल व व्यापक सहानुभूती आढळेल तशी क्वचितच आढळेल. लोक म्हणतात साने गुरुजी खादीधारी लोकांची संख्या वाढत नाही म्हणूनही उपवास करतात, आणि कामगारांचा प्रश्न अजून कसा महाराष्ट्र उचलीत नाही म्हणूनही अधीर होऊन उपवास करतात. उठल्या बसल्या उपवास करणे कदाचित वेडेपणा असेल व अहंकार असेल. परंतु खादीलाही प्रेमाने मिठी मारणारा व कामगारांतही उत्कटपणे शिरणारा असा एक विचित्र प्राणी म्हणजे हे साने गुरुजी ! अर्थात त्यांचे पत्रही असेच असेल. या वर्तमान पत्रात खादी दिसताच 'क्रांती' पत्राचे संपादक कदाचित हसतील. तर या वर्तमानपत्रात क्वचित कोणाला साम्यवादाचा वास येऊन ते कपाळाला आठ्या पडतील. परंतु कोणी हसो वा कोणी रागावो. आपल्या स्वतःच्या समाधानासाठी हे पत्र आहे.

हे जातिभेदाचे भूत गाडू पाहील, द्वेषाला शमवू पाहील; अहिंसा प्रचारील, सद्धर्माच्या कल्पना फैलावील; रूढींना जाळील, दंभ दुरावील, जीवनात निर्मळपणा आणील, प्रेम आणील, कर्म आणील. खानदेशभर एक प्रकारचे नवचैतन्य हे पत्र निर्माण करू पाहील; निद्रितांना जागे करील व जागृतांस कामास लावील; जनतेची हृदये काँग्रेस-प्रेमाने उचंबळून सोडील व काँग्रेसच्या भक्तीने रंगलेले जीव ठायीठायी असंख्य आहेत, त्यांना जोडील.

हे पत्र कोणाचे मिंधे नाही. कोणाचे बंदे नाही. या पत्राचे एकच दैवत म्हणजे काँग्रेस संस्था. काँग्रेस संस्थेचा निर्मळ आत्मा जनतेस दाखवून त्या निर्मळ आत्म्याचे

उपासक व्हा असे हे पत्र आग्रहाने व प्रेमाने सर्वांना सांगेल. काँग्रेसचे मला जे स्वरूप दिसते, जे आवडते, तेच मी दाखविणार. काँग्रेसच्या ज्या स्वरूपाची मी पूजा करतो, त्याच स्वरूपाची इतरांस करावयास लावणार. मी या पत्राला नावच 'काँग्रेस' ठेवीले आहे. कारण काँग्रेसशिवाय मला अस्तित्व नाही. भगवान नानक म्हणत 'देवा, तुझे नाम मला श्वासोच्छ्वासाप्रमाणे होऊ दे.' काँग्रेसचे नाव म्हणजे माझा श्वासोच्छ्वास. काँग्रेसचे काम माझ्या हातून न झाले तरी मी तिचा जप करित असतो. खानदेशात काँग्रेसचे एक लाख सभासद होवोत, पाच हजार स्वयंसेवक होवोत, पन्नास हजार खादीधारी होवोत, अशी स्वप्ने मी रंगवीत असतो. या माझ्या वृत्तीमुळे मी 'काँग्रेस' असे नाव माझ्या पत्राला दिले आहे. साने गुरुजी व काँग्रेस हा संबंध अभेद्य आहे.

या पत्राच्या काँग्रेस नावामुळे खानदेशात काँग्रेसचा जयजयकार होण्यास मदत होईल. विकणारा 'काँग्रेस, काँग्रेस' म्हणून पुकारील आणि घेणारा 'काँग्रेस, काँग्रेस' अशी हाक मारील. काँग्रेस काँग्रेस असे सर्वत्र व्हावे अशी मला तहान आहे. कोणाला हे नाव आवडणार नाही, कोणाला यातील विचार क्वचित आवडणार नाहीत, कोणाला यात वेडेपणा वाटेल, कोणाला अहंकार दिसेल. कवी रवींद्रनाथ म्हणतात-

'तुझी हाक ऐकून कोणी येवो वा न येवो. तू एकटा जा. तुझ्या हातातील दिवा टीकेच्या वाऱ्याने विझेल. श्रद्धेने पुन्हा पेटवून एकटा जा.'

हे रवींद्रनाथाचे शब्द ध्यानात धरून हे पत्र मी सुरू करित आहे. या पत्राद्वारा काँग्रेसची संघटना, काँग्रेस सामर्थ्य, काँग्रेस शोभा, काँग्रेस वैभव वाढो, वाढण्यात मदत होवो, एवढीच माझी इच्छा आहे.

वंदे मातरम् वंदे भ्रातरम्!

साने गुरुजी
एप्रिल, १९८३

एक : राष्ट्रीय सप्ताहाचा इतिहास व आपले कर्तव्य

सहा एप्रिलपासून तेरा एप्रिलपर्यंत दरवर्षी राष्ट्रीय सप्ताह पाळण्यात येतो. या सात दिवसांचे काय महत्त्व आहे? आपण या सात दिवसांचा इतिहास कधीही विसरता कामा नये. हे अमर दिवस आहेत. १९१४ पासून १९१८ पर्यंत युरोपखंडात महायुद्ध सुरू होते. या महायुद्धाची संधी साधून हिंदुस्थान स्वतंत्र करावा असे विचार काही क्रांतिकारकांच्या मनात होते. पंजाब, बंगाल वगैरे प्रांतात क्रांतिकारकांची जाळी पसरली होती. कॅनडा, अमेरिकेतून काही क्रांतिकारक देशात त्या वेळेस आले होते. गदर चळवळ हिंदुस्थानात व्हावयाची होती. परंतु गदर चळवळीचे पुढारी पकडले गेले. काही फाशी गेले; काही काळ्या पाण्यावर गेले. आपल्या महाराष्ट्रातील दामोदर पिंगळे हा अत्यंत तेजस्वी तरुण त्या गदर चळवळीतच फाशी गेला. बंगालमध्ये शेकडो तरुण ठिकठिकाणी डांबून ठेवण्यात आले. या तरुणांची चौकशी करण्यात येईना. शेवटी या तरुणांची चौकशी करण्यासाठी सरकारने एक कमिटी नेमली. या कमिटीचे रौलेट साहेब अध्यक्ष होते. रौलेट साहेबांनी शेवटी रिपोर्ट लिहिला. क्रांतिकारकांची चळवळ दडपून टाकण्यासाठी त्यांनी काही उपाय सुचविले.

महायुद्ध आता समाप्त झाले. महायुद्धात सरकारने हिंदी जनतेला किती तरी अभिवचने दिली होती. परंतु युद्ध संपताच हिंदुस्थानच्या उरात सुरी भोसकण्यासाठी सरकार उभे राहिले. रौलेट अॅक्ट नावाचा एक कायदा १९१९ च्या फेब्रुवारी महिन्यात वरिष्ठ कायदे कौन्सिलात मांडला गेला. मार्च महिन्यात हा कायदा दिल्लीला पास

झाला. त्या वेळेस महात्मा गांधी साबरमती तीरावर आश्रमात तपस्या करीत होते. १९१५ मध्ये अफ्रिकेतील सत्याग्रहाचा दिव्य झगडा यशस्वी करून ते मायभूमीस परत आले होते. चंपारण्यात व खेडा जिल्ह्यात शेतकऱ्यांवर होणाऱ्या जुलमाविरुद्ध त्यांनी सत्याग्रह करून यश मिळवले होते. अहमदाबाद येथे कामगारांचा झगडा हातात घेऊन तोही सत्याग्रही पद्धतीने त्यांनी यशस्वी केला होता. हिंदुस्थानातही सत्याग्रहाचे प्रयोग महात्माजींनी असे केले. आता राष्ट्रव्यापक सत्याग्रह सुरू करावयाचा होता.

मार्च महिन्यात रौलेट कायदा पास होताच साबरमतीचा महात्मा उभा राहिला. रौलेट ॲक्ट नागरिक-स्वातंत्र्य संपूर्णपणे हिरावून घेणार आहे. हा कायदा म्हणजे माणुसकीला काळिमा आहे; न्यायाची थड्या आहे, असे महात्माजींनी जाहीर केले. संशयावरून वाटेल त्या ठिकाणी डांबून ठेवण्याचा अधिकार या कायद्याने सरकारला दिला होता. पकडण्याचा अधिकार सर्वसाधारण पोलिसास देण्यात आला होता. संशय येताच पकडावे, डांबून ठेवावे. चौकशी होवो वा न होवो. खटला चाललाच तर त्यावर अपील नाही. निकाल शेवटचाच. अशा प्रकारचा हा कायदा होता.

हा कायदा नाहीसा करण्यासाठी मला सत्याग्रहाची चळवळ सुरू करावी लागेल असे महात्माजींनी जाहीर केले. हिंदुस्थानात नवीन तेज आले. उपवास, प्रार्थना व हरताळ यांनी सत्याग्रहास आरंभ व्हावयाचा होता. प्रथम ३० मार्च १९१९ हा दिवस जाहीर करण्यात आला. परंतु मागून सहा एप्रिल हा दिवस निश्चित करण्याला आला. दिल्ली वगैरे ठिकाणी हा झालेला बदल कळला नाही. तेथे ३० मार्च रोजीच सभा झाल्या. दिल्लीला गोळीबार झाला. स्वामी श्रद्धानंद यांच्यावर पिस्तुल रोखण्यात आले. त्यांनी पिस्तुलासमोर छाती उघडी ठेवून “चलाव तेरी गोळी” असे सांगितले. पुढे सहा एप्रिलला सर्व हिंदुस्थानभर उपवास, हरताळ, प्रार्थना, सभा असा कार्यक्रम झाला. सहा एप्रिल १९१९ म्हणजे नवयुगाचा आरंभ होता. सत्याग्रहाचा सूर्य सर्व हिंदुस्थानभर त्या दिवशी तळपला. ते दिवस रोमांचकारी होते. हिंदू-मुसलमानात पराकाष्ठेचा बंधुभाव उत्पन्न झाला होता. मुसलमानी पाणी हिंदू प्यायला, हिंदू पाणी मुसलमान प्यायले. मशिदीतून श्रद्धानंदांनी व्याख्याने दिली. गोळीबारात मेलेल्या हिंदूंना मुसलमानांनी खांदे दिले तर मुसलमानांच्या कबरस्थानात हिंदू पोचवावयास

गेले. हिंदू-मुसलमानांचे ते दिव्य प्रेम आपण विसरता कामा नये. सहा एप्रिल येताच त्याची आठवण झाली पाहिजे. सहा एप्रिल दिवसाला आरंभ झाला. आम्ही उपवास केला, सरकारने गोळीबार केला. या गोळीबाराची पराकाष्ठा तेरा तारखेस झाली. तेरा तारखेस अमृतसर येथे जालियनवाला बागेत वीस हजार लोकांची प्रचंड सभा भरली होती. वर्षप्रतिपदेचा तो दिवस होता. पंजाबात सत्याग्रह पेटत चालला होता. कारण, महायुद्धाच्या काळात रिक्रूट भरती करताना पंजाबात भयंकर अत्याचार झाले होते. पंजाबी सिंह ब्रिटिश सरकारच्या पंजाखाली चिरडण्यात आला होता. सत्याग्रहाचे नवीन साधन येताच पंजाबी जनता उठून उभी राहू लागली. पंजाबचे गव्हर्नर ओड्वायर यांना जागृत पंजाब सहन होईना. पंजाबला चिरडून टाकण्याचा त्यांनी निश्चय केला. ही पेटती ज्योत दडपून टाकण्याचे त्यांनी ठरविले. जालियनवाला बागेतील वीस हजार लोकांवर सोळाशे गोळ्या झाडण्यात आल्या. गोळ्या संपल्या, नाही तर सोळा हजारही सोडण्यात आल्या असत्या. स्त्री-पुरुष-मुले यांच्या प्रेताचे खच पडले. तेरा एप्रिल रक्ताने रंगला. गुढीपाडव्याचा तो दिवस भारत मातेच्या मुलांच्या रक्ताने रंगला. निष्पाप बलिदान झाले. त्यानंतर पंजाबभर लष्करी कायदा पुकारण्यात आला. भराभर अमानुष शिक्षा झाल्या. रस्त्यातून फटके मारले गेले. उन्हातून मुलांना मैल मैल फिरविण्यात आले. जमिनीवरून सरपटत जाण्याचे हुकूम सोडण्यात आले.

सरकारने पुढे चौकशी कमिटी नेमली तिने सर्व कृत्यांवर बोळा फिरवला. सोळाशे गोळ्या घालणाऱ्यास इंग्लंडमधील जनतेने फंड उभारून देणग्या दिल्या! काँग्रेसने स्वतंत्र चौकशी कमिटी नेमली. या कमिटीचा रिपोर्ट पुढे जप्त करण्यात आला. या काँग्रेस कमिटीच्या रिपोर्टावर शेवटच्या सह्या मला वाटते काशी किंवा अलाहाबाद येथे गंगेच्या तीरावर करण्यात आल्या. आणि राष्ट्राचा अपमान धुऊन निघेपर्यंत स्वस्थ राहावयाचे नाही अशा प्रतिज्ञा पुढ्यांनी घेतल्या. सत्याग्रहाचा संग्राम स्वराज्य मिळेपर्यंत निरनिराळ्या स्वरूपात सुरू ठेवावयाचा अशी ती घोषणा होती.

असा हा राष्ट्रीय सप्ताहाचा इतिहास आहे. या इतिहासाचे स्मरण करा. राष्ट्राचा अपमान आठवा. राष्ट्राचे बलिदान आठवा. स्वातंत्र्यासाठी शक्य ते सारे करावयास उभे राहा. या सप्ताहात निरनिराळे निश्चय करा. मी मरेपर्यंत खादी वापरीन, मी दरवर्षी काँग्रेसचा सभासद होईन. मी नेहमी काँग्रेसलाच मत देईन, मी स्वदेशीचा